

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOSRPSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
ZAGREB, TRAVANJ 1962. GODIŠTE X

VLASTITA IMENA KAO STILSKA KATEGORIJA U KRLEŽINU »BANKETU U BLITVI«

Zdravko Malić

Osjećam da sam čitaocu na samom početku dužan objašnjenje u vezi s temom ove rasprave. Što me je rukovalo da iz kompleksne i bogate jezičke građe Krležina romana izdvojim jedan na prvi pogled prilično marginalan skup njezinih elemenata? Izbor te teme nije međutim ni slučajan ni stvar nekog hira — nije aprioran. Prilikom čitanja tog Krležina teksta vlastita su se imena jednostavno nametnula mojoj pažnji. Vjerojatno je u tome odigrala znatnu ulogu njihova gustoća u tome tekstu i njihovo mnoštvo (ukupno ih je oko dvije stotine pedeset). Možda su me privukla i svojom neobičnošću... Kako god bilo da bilo, činjenica je da sam u jednom trenutku shvatio da se pisac često i izvanredno sugestivno koristi vlastitim imenima i prezimenima svojih likova kao izražajnim sredstvom. Ta su mi se imena, sad već ne samo likova, počela objašnjavati, počela su se uklapati u književnu strukturu romana, počeo sam ih razumijevati preko i pomoću piščeve koncepcije toga djela, i obratno, i ona su, sa svoje strane, počela bacati svjetlo na tu koncepciju, na književni karakter romana. Tako se prvotno nesređen i raštrkan skup jezičnih elemenata, vezan jedino svojom gramatičkom, dakle za književno djelo apriorno irelevantnom srodnošću, počeo slagati u sistem, sabirati u cjelinu po nekom sve izrazitijem načelu, ukratko — prelaziti iz sfere svoje jezičke pripadnosti u određenu, definitivnu stilsku kategoriju, kada jezični element dobiva svoju određenu književnu funkciju. Govorit ću, dakle, ovdje o vlastitim imenima »Banketa u Blitvi« kao o stilskoj kategoriji u kojoj se, kao i u svakoj drugoj stilskoj kategoriji, reflektira opće književno obilježje toga djela i koja to opće književno obilježje rasvjetljava. »Pojedini elementi i njihova struktura« — kao što

čitamo kod jednog poljskog teoretičara — »zanimaju nas samo utoliko ukoliko u konkretnom djelu vrše određenu funkciju, ukoliko su... za njih vezane izvjesne osobine, ili bolje: kvalitete toga djela«.

Onomastikon »Banketa u Blitvi« čine uglavnom ove grupe naziva: 1) imena i prezimena likova, 2) imena životinja, 3) nazivi geografskih pojmovâ (države, gradovi, rijeke i sl.), 4) nazivi hotela, samostana, crkava, tvrđava, gradskih ulica i sl., 5) nazivi novina, časopisa i 6) nazivi odlikovanja. Na antroponimima, kojih u djelu ima daleko najviše, najdulje ću se zadržati. Ostali će mi nazivi poslužiti samo kao neka vrsta pomoćnog i kontrolnog sredstva u određivanju definirane teme ove rasprave.

Imaginarni svijet »Banketa u Blitvi« geografski je lociran dosta neodređeno. Pisac nam kaže na jednom mjestu da se tu radi o »novim civilizacijama na sjeveroistoku Evrope«, Blitvinci su »a young, unknown, interesting baltic race«. Dakle — Blitva je, kao što je to i Blatvija uostalom, neka mlada evropska država. Pisac je, sudeći po tekstu objavljenom u časopisu »Forum« uz treću knjigu romana, išao prije svega za tim da napiše roman koji bi tretirao opću svjetsku političku situaciju uoči II svjetskog rata s naglašenim općeljuskim temama i problemima. »Nije predratna Jugoslavija u periodu 1918—1941. bila jedina evropska zemlja gdje pitanja građanskih demokratskih sloboda i nacionalne ravnopravnosti nisu bila riješena, i nije naša zemlja bila jedina na koju bi se dala primijeniti dijagnoza fašističke kontaminacije.« Na istom mjestu dalje stoji: »Likovi ovog romana likovi su suvremene međunarodne političke drame, koja se odigrava pred našim očima na mnogobrojnim pozornicama Evrope, to su simboli jedne tragedije koja ni danas, poslije dvadeset i pet godina, nije izgubila od aktuelnosti.« Toliko o tome sam pisac.

Rukovođen takvom koncepcijom romana, ali ne poričući postojanje konkretnog supstrata »Banketa u Blitvi«, Krleža je »prevodio« topografiju Evrope na jezik imaginacije. A to znači — podređivao ju je književnim zakonima svoga stvaralaštva, preciznije rečeno — književnoj strukturi svoga romana. Topografija je to, dakle, dvovaljana: budući da je gotovo dosljedno imaginarna, ona je u isto vrijeme i vrlo konkretna. Čitav niz, istina dosta delikatnih realija, upućuje nas na dešifriranje važnijih toponima »Banketa u Blitvi«. Nije teško pogoditi da je Ingermanlandija Hitlerova Njemačka, da je Velika Normandija — Velika Britanija, da je Republika Mediteranija, čiji se ministar vanjskih poslova zove Lemarchandeaux, najvjerojatnije Francuska, da je Hindustanija Indija, Republika Hunija — Mađarska itd., itd. (Svrćamo čitaocu pažnju na srednjovjekovno-latinski »izgled« tih naziva.) Ali je već teže identificirati Atlantidu sa SAD, a da o iznalaženju korelata Ciganije, Kobilije, Kurlandije, Svetonije, Koromandije i Karnarije i ne govorimo. Što se pak tiče Blitve, koja nas na ovom mjestu najviše zanima, može se na osnovi mnoštva pojedinosti usta-

noviti da je to Poljska maršala Pilsudskog. Nećemo se ovaj put zadržavati na poljskim realijama ovoga romana, realijama koje su, čini mi se, odigrale znatnu i dalekosežnu ulogu u procesu nastajanja djela. Konstatirajmo samo, i to je na ovom mjestu jedino važno, da toponimi »Banketa u Blitvi« nisu doslovni, oni su figurativni, oni su bremeniti aluzijama, te kao takvi dio skupa stilskih zahvata toga romana.

Topografija o kojoj je riječ, a za koju je najkarakterističnije ono što je već rečeno, razapeta je zapravo između dvije krajnosti. S jedne su to strane stvarni toponimi, kao na primjer Bjalistok, London, Danzig, koji su istina vrlo rijetki, ali koji skupa s onim toponimima koje je relativno lako identificirati čine znatan dio svih toponima romana. Drugi »pol« te topografije jesu nazivi koji se nikako ne daju identificirati, čija je aludivnost dakle ravna nuli, koji su potpuno »izmišljeni«, plod piščeve ničim nespustavane mašte. I upravo zato što su ti toponimi isključivo djelo piščeve fantazije, njihovo je književno značenje najizrazitije. Oni nisu aluzija na neki objektivno postojeći supstrat, oni su čisti simboli, u kojima se bez prelamanja odražava svijet romana, imaginarna stvarnost djela. To su prije svega ona mjesta koja znače historijske datume toga svijeta, dakle: Blato Blitvinsko, u kome se »rodila samostalna i nezavisna Republika Blitva«, zatim Koprivnjak Blatvinski u kome će se 2048. godine potpisati neko novo značajno primirje. To je i Strizirep Donji Blitvinski, zavičajno mjesto jednog od najvažnijih lica romana, a to je i »blatni i zabitni« Ribnik s obale »blatne i sive vodurine«, rodno mjesto drugog nekog aktera romana. Sva socijalna i nacionalna mizerija blitvo-blatvijskog svijeta izbija iz tih naziva. Njihovu stilsku »težinu« pisac još više ističe kontekstom, gdje figuriraju usporedo sa zvučnim, naglašeno mondenim nazivima kao što su npr. otok Korona, Taormina, Monte Abato, Nördingen itd. U Koprivnjaku Blatvijskom odlučuje se o sudbini toga svijeta, kojega društvena krema zasjeda po prijestolničkim kavanama Savoy, Valencija, Kiosk, Elite, Promenada. U toku ove rasprave imat ćemo još ne jednom priliku konstatirati analogne suprotnosti. Štaviše — te su suprotnosti u »Banketu u Blitvi« tako česte i tako bitne da im moramo priznati općenito i principijelno značenje. Vlastita su imena »Banketa u Blitvi« u osnovi antagonična. Antiteza je stilska figura koju ona najčešće tvore.

Dodirujemo na ovom mjestu najbitniju stilsku osobinu Krležina stvaralaštva. Krležin odnos prema svijetu je emotivan, emotivno egocentričan. Ta se emotivnost u njegovu djelu objektivizira svrstavanjem tema, slika i likova po načelu antitetičnosti, na liniji dramatičnih i konačnih sudara. Konflikt pojedinca i sredine najsnažniji je movens Krležine umjetnosti. A u toj umjetnosti »Banket u Blitvi« je valjda najmilitantnije djelo.

Spomenuti se konflikt i antitetičnost jasno i dosljedno projiciraju na kategoriju vlastitih imena. Ta imena pokazuju, uz to, još jednu važnu i

karakterističnu osobinu Krležina umjetničkog stvaranja. Mnoštvo i gustoća antroponima u »Banketu u Blitvi« su veliki. Time pisac postiže maksimalnu subjektivizaciju sadržajnosti svoga djela. Kako je, međutim, u našem slučaju riječ o grotesknom djelu, čija je klima duha satira — vlastita imena dobivaju specifično stilističko obilježje. Književna funkcija, koje su ona nosioci u djelu, oduzima im njihovu doslovnost, njihovu »prirođenu« semantičku funkciju, i ona više u djelu ne konkretiziraju i ne individualiziraju predmet na koji se odnose, nego tom predmetu daju ono značenje koje je u skladu s koncepcijom djela u kome se nalaze i s njegovom književnom strukturom. Drugim riječima, kad bismo na osnovi podatka da u »Banketu u Blitvi« vrvi od vlastitih imena i prezimena zaključivali u smislu semantičke definicije te jezične kategorije, zaključak bi bio u potpunosti promašen. Mnoštvo imena i prezimena u tom djelu ne znači i mnoštvo individualnosti. Naprotiv, likova toga djela o kojima bi se moglo govoriti kao o individualnostima ima svega nekoliko. Iza desetina i desetina imena toga romana ne stoji nitko, stoji uniformirana masa voštanih figura koje znače nešto jedino po svojoj množini, stoje ljudske mješine bez lica, s maskama. Prije nego što pristupimo analizi imena i prezimena tih maski, konstatirajmo još jednom: antroponimi se »Banketa u Blitvi« organiziraju u sistem koji općenito i u pojedinostima rekapitulira idejnu pozadinu i književnu strukturu djela.

U našem prikazu tog sistema vlastitih imena poći ćemo od najdubljeg plana romana na kome se još javljaju likovi i završit ćemo na analizi imena glavnih junaka.

Likove koji se komešaju u pozadini scene našeg romana pisac često ne imenuje. Oni ne samo da su bez individualnih crta, ne samo da nisu ličnosti nego nisu zapravo ni ljudi. Oni su gola i drhtava gomila mesa: »Ovo blitvinsko meso, glupo, ušljivo, prljavo, zaostalo, popljuvano blitvinsko meso.« Blitvinskoj narodnoj masi od »milijun i po blitvinskih opanaka« stoji nasuprot blitvinska elita, koju autor na jednom mjestu ovako prezentira: »Majoneza u zlatnom brokatu i valencienskim čipkama i u glasiranim rukavicama.« Reagiranje tih glasiranih rukavica na iznenadnu vijest o tragičnoj pogibiji Predsjednika Republike in spe zabilježeno je kao somatska metafora: »Gibanje majoneze, kreme, brokata, dekoltea, zveket grivna i lanaca i nakita, blistanje briljanata, škripa parketa, nemir mesa i plastrona, pokret utroba, živaca, savjesti i probava, u jednu riječ, neugodan žamor kao znak uzbuđenja pod blistavim svijećnjacima Kolonadne dvorane.« Somatsko i prustovsko obilježje Krležine proze, napominjemo tek usput, ne dolazi do izražaja samo u slučaju crtanja te mnogoljudne osnove blitvo-blatvijske drame. To se obilježje proteže sve do u pojedinosti karakteristike glavnih likova romana.

Druga je karakteristična crta navedenih opisa tog ljudskog mare tenebrarum »Banketa u Blitvi« — oštro razgraničeno i različito kolorističko tretiranje puka i elite, dostojanstvenika. Dvije su osnovne boje te ljudske flore našega romana: tamna, prljavo-neodređena i ljepljiva masa naroda, koji »duboko dolje na dnu zemaljskog života tiho se krade u opancima; na prstima, kao da krade svoju vlastitu egzistenciju«, i kričavo blještavilo praznoglave beauregardske elite. Različit je i nasuprotan i karakter rječnika kojim su građene metafore tih dviju antagonističkih cjelina blitvinskog društva (»opanci«, »potleušice«, »ušljivost« prema »zlatni brokat« i sl.). Ta se antiteza ogleda i u vlastitim imenima, koja već i tu, u dnu scene »Banketa u Blitvi«, svraćaju na sebe čitaočevu pažnju.

Tu se, na zadnjem planu romana, pojavljuje mnoštvo imena, ako se može reći — bez likova. U tom mnoštvu razlikujemo nekoliko skupina, koje se, kao što ćemo to nastojati pokazati, svode na dvije antagonističke grupe.

Prvu grupu formiraju imena slugu i sobarica, beauregardske posluge, imena iz puka, imena blitvo-blatvijske raje. To su Jan i Klement, kamerdineri Barutanskog, Marta i Olga sobarice, Valent lugar i njegova kći Nastasja, Morgens vrtlar sa kćeri Solvejgom, Golovejčik, »postolarski virtuoz«, Šaulis i Rajus Wilkins, ljevači sadre, domar Rajmondo, stari barkarol Serafin, stara Regina, njezin nećak Bruno, tetka Flora i tetka Kristina, te stara Gallenka. Većina je ovih imena kalendarski bezlična i nenametljiva. Njihovi su nosioci neupadljiva lica iz naroda, koja gotovo jedina u toj blitvinskoj komediji ne nose maske. U tom »čovječanstvu lutaka« te su anonimne sluge i te polulude stare Gallenke rijetki živi stvorovi. »Banket u Blitvi« gledan u aspektu tih likova, tih imena, tih bezmalo anonimnih i malobrojnih predstavnika narodne mase, pokazuje svoj gotovo jedini realistički sloj. Ostali likovi toga romana, s izuzetkom nekolicine glavnih aktera (Barutanski, Nielsen, Karina, Blithauer), okupljaju se na liniji groteske i tragifarse i daju romanu kao cjelini presudan pečat osebujne književne konstrukcije.

Među navedenim su imenima doduše i neka, kao što je čitalac već vjerojatno i sam primijetio, koja se izdvajaju svojom izrazitošću, koja odudaraju od kalendarske anonimnosti ostalih. Tu je na prvom mjestu svakako Solvejga. Lirski tembar toga imena, koji je plod neizbježive asocijacije, navodi nas na autentično shvaćanje karaktera lika koji se pod njim krije u Krležinu romanu. I zaista — Solvejga, kći vrtlara s Beauregarda, jedina je lirska, jedina je tiha i smirena tema u duhu Barutanskog, jedina je ljudska nota u njegovoj zvjerskoj naravi. Solvejga znači ono Barutanskom što Karina exceptis excipiendis znači Nielsenu. Karina Michelsonoca i Solvejga Morgensova su jedini nosioci lirskog motiva Krležina romana, njihova to imena, vjerujemo ne slučajno, u potpunosti potvrđuju i naglašuju. Treće i posljednje glavno lice »Banketa u Blitvi«, Egon Blithauer, pridružuje se sa svojom ženom Žizelom rođ. Axentowicz navedenim dvoma parovima.

Pridružuje se, ali samo donekle i u izvjesnom smislu. Jer u času kada radnja romana traje, Žizela je za Blithauera prilično duboko pokopana prošlost. Pa ipak smatramo da nije bez razloga ime pregorene Blithauerove ljubavi Žizela, samodopadno istina i dosta nametljivo, ali i lirski zvučno. Prema svojim zakonitim ženama Barutanski i Nielsen su indiferentni. Njihova su to imena također: Ingrida i Agneza.

Da ne bi došlo do nesporazuma, utvrdimo na ovom mjestu opće »nacionalno« obilježje antroponimike »Banketa u Blitvi«. Potrebno nam je to kako bi se uveo red u tu jezičku kategoriju romana, kako bismo mogli razabrati ono što je u toj kategoriji pravilo, a što odstupanje od pravila, što je obično, a što izuzetno. Stroge se granice, razumije se, ne dadu povući. Jedno je ipak nesumnjivo: baza je te antroponimike nordijsko-litavsko-poljska i poklapa se s realijama romana.

Konstatirali smo ranije da su sudbonosni u historijskoj skali za blitvo-blatvijski svijet bili razni Koprivnjaci i Blata Blitvinska, a da su svi ostali vrlo evropski i vrlo milozvučni toponimi samo efemerna pjena blitvinskog blatnog mora. Isti se odnos ponavlja i kod antroponima. S jedne su strane reprezentanti blitvinskih opanaka, Jani i Golovejčiki, Rafaeli Mazurski i Marte, s jedne su strane »Prdelji, Šmrkulji, Crijevići, Balege, ili Svinjače« sa svojim rodnim Strizirepima Donjim Blitvinskim, a s druge strane...

A s druge strane je kompletna scenerija »Banketa u Blitvi«, sve ono što najizrazitije karakterizira taj roman u književnom smislu. Vlastita imena, koja pisac tretira kao istaknuto izražajno sredstvo, povode se za tim književnim obilježjem romana, povode se, ali ga i upotpunjuju, preciziraju. Već se iz dosadašnjeg navođenja, vjerujem, dalo naslutiti da se vlastitim imenima pisac služi ne doslovno, nego uvijek, ili gotovo uvijek u nekom prenesenom značenju. To preneseno značenje, ta figurativnost, taj neki viši, izrazito književni nivo, autor »Banketa u Blitvi« postiže na bezbroj načina. Moj se zadatak i ne sastoji ni u čemu drugom nego da opišem neke od tih postupaka.

Naveo sam: »Prdelji, Šmrkulji, Crijevići, Balege, ili Svinjače«. Taj niz od pet prezimena nije obično nabranje i to nisu obična prezimena. Prije nego što pokušam odgovoriti što je specifikum tog niza prezimena, neophodno je, čini mi se, da u okvirima dosad već nekoliko puta naznačenog antagonističkog sprega, toliko karakterističnog za svijet »Banketa u Blitvi«, uočim bitne elemente osnovnih pojava oblika prvog njegova člana. Ljudska baza i dno blitvinske civilizacije, dakle njezino blatno i zagrezlo u srednji vijek selo, predstavljeno je s jedne, autorske strane, kao jedina čvrsta sociološka baza preko i u ime koje taj svijet, ta civilizacija ima pred sobom otvorene perspektive. S druge strane, društveni temelji tog blitvinskog svijeta, taj sebar od kojeg počinju sve sociološke genealogije aktera blitvinske historijske drame, viđen očima tih aktera, viđen je s prezirom, s gnušanjem

i odozgo, te se pojavljuje u auri negativnih atributa. U tim atributima bez napora prepoznajemo osjećaj prokletstva što se željelo i što se želi biti Evropljaninom i kozmopolitom, a s frakova i lakiranih cipela nikako da se skine masno blitvinsko blato, osjećaj nemoći i rezignacije pred gotovom i nepovratnom činjenicom postojanja: »Kad mu je već bilo suđeno da se uopće dogodi jednoga dana u svemiru (...) da ga jedna maternica izbaci kao lice, kao ličnost, kao subjekt, kao »lično njega«, da iz tog embrija postane doista on, doktor Niels Nielsen, onda je po tom neshvatljivom svemirskom višem zakonu bilo suđeno i to da se takav doktor Nielsen rodi upravo u Blitvi.«

Isto to prokletstvo porijekla, koje je ključ za razumijevanje individualnih blitvinskih sudbina, nalazimo kao osnovnu temu prvog »stavka« kontrapunkta Egona Blithauera, tj. onog poglavlja našeg romana koji se može i treba shvatiti kao politički manifest jednog lika, a u izvjesnom smislu, čitava romana. Egon Blithauer solilokvira: »Rođen sam kao Blitwitz, od oca Samuela Avramoviča, sina Avrama Mojsjeviča, a dogoditi se kao Šamika Blitwitz, i ostati to, u ovim zemljama i prilikama, dakle, zavidnijom sudbinom, dozvolit ćete, vila jedno novorođenče u kolijevci, mislim da ipak nije mogla obdariti. Moj stari Šamika (koji je blitvinskim mužicima prodavao pantljike i petrolejke za kokošja jaja i lisičje repove) govorio mi je o čudestvenim šansama našega podrijetla, moram priznati relativno mudro: kako se još nitko nije rodio tko bi mogao skočiti iz svoje obrezane kože i, prema tome, da se čovjek mora pomiriti s tim da je rođen bez nekog svog naročitog uvjerenja ili krivnje kao Blitwitz, ali pošto je već osuđen da nosi svoje obrezano prezime kao nakaradu, on treba da ga nosi časno, kao da je, u najmanju ruku, kurlandijski izborni knez. Čovjek treba da se ponosi svojim nadimkom, bez obzira što to izaziva veselost blitvinskih mulaca, koji se diče svojim narodnim prezimenima kao Prdelji, Šmrkulji, Crijevići, Balege, ili Svinjače, na primjer, a o tome je već Gogolj rekao sve što se moglo reći, ako se sjećate.«

Iz navedenog odlomka, pored već rečenog, proizlazi još uglavnom i to da je Krleža tu, u trećoj knjizi romana, postao i sam lucidno svjestan sve metaforičke vrijednosti imena i prezimena, te da citiranje Gogolja ima svoju duboku opravdanost. Jer ako je itko autoru »Banketa u Blitvi« srođan po načinu na koji iskorištava vlastita imena kao izražajno sredstvo, onda je to Gogolj. Pored toga značajno je da je ime Gogolja spomenuto na mjestu gdje se radi o seljačkom tlu blitvinskog društva, dakle na onoj liniji na kojoj je i inače Krležino djelo najbliže Gogoljevu svijetu. Dodajmo još jedno: spomenuti niz prezimena je svojevrсна književna figura, ta su imena od onih kojih je posredno, preneseno, metaforičko značenje dalekosežno i potpuno u skladu s karakterom lica koje ih govori odnosno izmišlja (Blithauer) i onoga na što se odnose (blitvinski narod). Ta, tako odabrana i tako složena imena potvrđuju istinu koju je Tolstoj na jednom

mjestu ovako izrazio: »Ima vlastitih imena, naziva stvari, životinja i lica koja karakteriziraju način života određene sredine bolje nego opisi.«

Deformiranost imena i prezimena o kojima sam netom govorio obrazložio sam uglavnom antagonističkim stavom glavnih lica naše blitvinske komedije prema njihovu socijalnom porijeklu. Deformiranost antroponima društvenog sloja kojem pripadaju glavni likovi romana proistječe iz njihova negativnog stava prema nosiocima tih imena. S tom razlikom što se glavnim likovima u ovom slučaju u znatnoj mjeri i neposrednije pridružuje i sam autor.

Prvo da vidimo tko su one, već jednom spomenute, »oduševljene francuske glasilirane rukavice« i ona »majoneza u zlatnom brokatu« što se bila iskupila u tzv. Kolonadnoj dvorani na recitalu madame Thérèse de St.-Forçat, »slavne tragetkinje Komedije«. »Pored Njegove Uzoritosti Kardinala Armstronga, koji se je i večeras pojavio u propisnoj pratnji svog ličnog tajnika monsignora Lupis-Lupeskog (a bez svoga ljubimca Giordana Bruna), tu su bile dame blitvinske Trgovine i Industrije: Dagmar Baltic (paroplovidbene linije Ankersgaden - Stockholm - Vyboringen), Karin Peugeot (Chevrolet, Hotchkiss, Peugeot, gumija, automobili, mitraljeze), Blithuanian Business Company Šarlota (ugljen, petrolej, riža, kava, Blitvinski eksport-import d. d.), dame od infanterije i kavalrije: Sandersen, Andersen, Swensen, Jensen, itd., dame činovničkog aparata, tu i tamo u pratnji svojih supruža, zatim L. O. R. R. R. dame, svega četrdeset i sedam dama i gospode. među kojima je — večeras — najveću senzaciju izazvala supruga velesapunnara Walterinisa, gospođa Dagmar Walterinisova (...).«

S tim smo odlomkom u jednom od središta antroponimičkog sistema »Banketa u Blitvi«. Pisac se kod tih imena poslužio uobičajenim i na prvi pogled ni po čemu neobičnim načinom tvorbe prezimena prema društveno-ekonomskoj definiciji njihova nosioca. Taj posvećeni feudalni način imenovanja prelazi kod Krleže u grotesku, jer on atributno značenje tih prezimena ne uzima ni prema feudalnom posjedu ni prema zavičajnosti, nego prema građanskim (često skorojevičkim) korelatima tog posjeda i te zavičajnosti. Paralelizam sadržan u tim prezimenima (srednji vijek — građanska epoha) karakterističan je, kao što smo to već jednom ustvrdili, za književnu strukturu čitava romana. Činjenica pak da pisac u »Banketu u Blitvi« imenuje ljude prema stvarima, da ih obilježava nečim što je izvanljudsko, potvrđuje istinu koja je jednom u vezi s tim romanom ovako izražena: »Krležina umjetnička »antropologija« vlasti sadrži jednu fenomenologiju raščovječenja.«

Spomenuti paralelizam, a i način na koji naš pisac imenuje svoje likove, predstavljajući ih već samim prezimenom kao groteskne lutke, vidi se dobro na primjeru grofa Thorwaldsena. Grof Thorwaldsen je uz to i de Palatinsk. Međutim, piscu ni to nije dosta. Stoga dodaje: de Holzexport, de Svenska K. G. F., etc... et de Silva Blithuanica (ukupno sedamdeset pridjeva), a to

je definitivno previše i za staru aristokratsku blunu, ali je upravo onoliko i onako koliko je i kako potrebno pa da »numizmatik s monoklom grof Thorwaldsen« stekne prezime adekvatno apsurdnosti i sablasnosti svoje pojave. Ostale aristokrate »Banketa« ne nose sedamnaest pridjeva, ali im zato njihova dična prezimena nisu manje operetna: grof Montecuccoli, grof Kontemontekonte, grof Silva-Cararucca, grof Tokaj, lord Mylord . . . (Mylord je štaviše i ime mladog belvederskog pointera). Ta velika sprdnja s imenima i prezimenima »Banketa u Blitvi«, ta završna pometnja u tako ličnoj, intimnoj materiji upućuje nas na shvaćanje romana kao velike groteske jednog društva i jednog vremena. U toj se grotesci na primjer generalni direktor i guverner Narodne banke zove Majmonides, a majmun ljubimac kardinala Armstronga — Giordano Bruno: »Majmun Njegove Preuzvišenosti, Giordano Bruno, spadao je u vrstu đavolskog jopca, pithecia satans; s repom gustim, čekinjavim, ogromnim tamnocrnim, kao što su tamnocrni repovi na kacigama španjolske dvorske garde, s kosom kovrčavom, crnačkom i s bradom à la Sar Péladan ili Landru (. . .).« Taj ljudski portret jednog majmuna ima svoje logično mjesto u romanu u kome su mnogi ljudski likovi portretirani kao životinje. Kontrast, antiteza kao osnovna književna figura, kao osnovna stilistička oznaka i osnovno stvaralačko načelo »Banketa u Blitvi« ogleda se u vezi s kardinalovim favoritom i u tome što on, majmun, figurira u romanu gotovo neprestano uz Armstrongova ličnog tajnika monsignora i trostrukog doktora Lupis-Lupeskog. Vratimo se, međutim, na stranicu s koje smo naveli gornji odlomak. U blitvinskoj Akademiji znanosti i umjetnosti priređena je posmrtna izložba prerano i tragično preminulog kipara Larsena. Sakuplja se sva krema blitvinskog društva. Dolazi i kardinal sa svojim tajnikom, ali bez majmuna: » . . . Giordano Bruno nije osvanuo u vestibulu Akademije na ovom vernissageu iz tehničkih razloga (>pada kiša, a on se ne osjeća najbolje«), ali zato, eno ga dolje, gdje sjedi u zagrijanom Packardu i sluša radio-prijenos Pete Beethovenove s Toscaninijem iz Londona.« Majmun u Packardu sluša Petu s Toscaninijem — to je slika koju treba upamtiti jer njezina komika nema presedana u našoj književnosti i jer je njezin designat čitav svijet »Banketa u Blitvi« . . .

Čitamo dalje: »Osim Giordana Bruna svi su bili prisutni u vestibulu blitvinske Akademije znanosti i umjetnosti: dame Dagmar Baltic, Ingrid Chevrolet, Karin Mercedes-Benz, Kristina Blitva-Spramex, Blithuanian Oil Dépôt Eleonora, Blithuanian Business Company Šarlota, Henrietta Tiepolinis od Blithuanian Climatic Rampassing Ltd., Danitti-Stöwer od Compagnie Générale Transatlantique Blithuanian Line, generalica Sandersen, generalica Andersen, supruge blitvinskih senatora Petersena, Jensena, Krakovskog, supruge i supruzi iz sedam dekanata i još nekih drugih viših administrativnih ustanova, nekoliko glumaca i glumica od Akademskog narodnog blitvinskog

teatra i dva-tri uglednija slikara, s akademskim činom, s rascvalim nabubrelim nosovima, sure, neuredne, kratkovidne pijandure, u posuđenim frakovima, s »Blithuaniom Restitutom« jedanaestog razreda za građanske zasluge, u zapučku.« Ova revija visokog blitvinskog društva — od majmuna kardinala Armstronga, preko poznatih nam već dama od Industrije i Trgovine i univerzitetskog kora do glumica i slikara — pokazuje svu svoju karakterističnost upravo u onom aspektu koji nas ovdje najviše zanima. Prije svega već sama činjenica da pisac umjesto svakog drugog komentara niže jednostavno imena i prezimena govori za sebe. Najviše stepenice te kaskade prezimena zauzimaju lica-forme, lica-čekovi, Novac, Vlasnici. Ispod njih su sve samo plaćenici, kojih se prezimena, ako ih uopće i imaju, litanijski nižu i slijevaju u bezizražajne rime. Oдавde nas tek korak dijeli od onih pučkih Marta i Valenta, Golovejčika i Crijevića. Piramida se prezimena i imena likova ovog Krležinog romana završava u Blatu Blitvinskom.

Na vrhu te piramide, na Beauregardu i Belvederu, kreću se ljudi o kojima dosad nismo gotovo ništa rekli. Prvi je među njima, prvi i nedostiživ — »guverner, protektor i stvarni vladar Blitve« Kristijan Barutanski. Načelo njegove vlasti, deviza njegova pogleda na svijet je »plumbum et pulvis et nihil aliud«, dakle — olovo i barut. Nomen est omen. Ovakvih antroponima koji su direktna aluzija karaktera lika ima mnogo u Krležinu romanu. Blatvijski feldmaršaloberlajtnant i pretendent za diktatora zove se Bellonis-Bellonen (»bellum«), Trompeta je »ratoborni i rodoljubivi kanonik«, a Apolinski Tamjan je — kao što mu i samo ime kaže — »klasnosvijesni poeta«. Očito je da tim i takvim imenima pisac parodira sva zvanja, načela i ideologije koje predstavljaju u romanu razni Barutanski, Tamjani Apolinski, skupa s gospodom Niederschiesserima, Säbelglanzima i Ausrotterima, kojih je u romanu bezbrojno i bezbojno mnoštvo, pa se spominju često en masse, zbirno i plurale tantum.

Vidjeli smo kako su kod Krleže prošli grofovi i lordovi; nisu se bolje provele ni historijske i legendarne ličnosti, kao što su npr. Philippe Pot i »domaći narodni blaženik« Gallus-Kokotov. Suvremena, evropska i svjetska pozadina družine oko Beauregarda i Belvedera je prije svega diplomatska bratija na čelu s ministrima vanjskih poslova kao što je ranije navedeni Lemarchandeaux. Lemarchandeauxov pomoćnik zove se Jules Février, i od ovih uglednih diplomata Republike Mediteranije dolazimo pravom crtom do one digresije u zdravici Barutanskom na svečanom banketu u dvorcu baruna Frederiksena, u kojoj se spominju svi ti poklisari kako deklamiraju: »Sir Horace i Sir Patrick i Lordovi Anderson i Hender-son i Mendelson i gospoda Juin, Juillet, Février, a naročito pak N. E. Joachim von Joachim i generali Säbelglanz i Gutmorgen.« U toj »historijski intoniranoj zdravici« Gospodar Blitve saopćava svijetu da je uputio

»ludacima s onu stranu granice svoje posljednje upozorenje«, i tako, u času kad razbojnički krši međunarodne konvencije, cinički poručuje gospodi diplomatima »neka se gospoda Juillet, Février i Gutmorgen i dalje zabavljaju svojim lovovima na lisice, svojim golfom i cocktailima, neka i dalje sazivaju mudre sastanke kako ih je gospodska volja«. Tu imamo primjer autentičnog stila postupanja Barutanskoga, kome (stilu) nasuprot stoji jalovo rutinirano diplomatsko fraziranje: »Svi mnogopoštovani i ugledni Kark-Patricki, Guldensterni, Raedermanni, Moor-Balische Anatoli, Samueli, Bonmarchandeauxi, Butleri, Kelifakseni itd., itd., raspjevali su se u svojim velikim arijama kako se blitvo-blatvijsko »Pitanje« opet jedanput skandalozno otvorilo, i kako bi bilo mudro i uputno (...).« Nakon navedenih citata vjerujem da će i najskeptičnijeg čitaoca ostaviti sumnje u prvorazredno mjesto koje zauzimaju vlastita imena u tekstu ovoga Krležina romana. Ta je stilska kategorija u »Banketu u Blitvi« dominantna, a njezino je kompleksno obilježje u isto vrijeme i književno obilježje romana. A da je to izražajno sredstvo, koje je i inače svojstveno Krležinoj književnoj maniri, u »Banketu u Blitvi« izuzetno naglašeno i iskorišteno, reklo bi se, do krajnjih granica, razlog je u književnoj koncepciji djela. Jer te bi se teme i ti problemi, ti bi se motivi dali ostvariti potpuno drukčije, drugim i drukčijim skupovima izražajnih sredstava, ali bi tada artistska koncepcija romana morala biti također druga i drukčija.

Naša se razmatranja bliže kraju. Od likova s Beauregarda za našu su temu zahvalna građa još neki, a među njima svakako najprije Jules Fleury. Jules Fleury, »ljubimac, poklonik i dvorjanik gospođe Ingrida Barutanske«, dandy, simbol preuzvišene francuske kulture među tim blitvinskim barbarima s Beauregarda, zauzima u našem romanu, toj historijskoj tragifarsi, ono mjesto koje u Shakespeareovoj tragediji zauzima jedan Osrice, »budalast dvorski kicoš«. Uoči gostovanja madame de St.-Forçat od Francuske Komedije, Fleuryju je bilo »dovoljno da samo pomisli na to da će netko recitirati Racinea, pak da protrne u veličanstvenom patetičnom osjećaju što je toliko sretan te se rodio kao Francuz Marie Joseph Jules Fleury od oca Francuza Marie Joseph Camille Fleury i majke Thérèse, rođene Rochard de la Pour du Pin. On sam, kao građansko lice, mislio je o sebi kao i toliki drugi njegovi suplemenici, da je Panthéon pariski, na primjer, sa svim svijetlim svojim imenima i grobovima jedan od najbitnijih sastavnih elemenata njegove mnogopoštovane i vrijedne ličnosti... U sadržnu jakobinsku Marijanu nije pretjerano vjerovao nikada, i milija, jednog Marie Joseph Jules Fleury Rochard de la Tour du Pina svakako dostojnija, bila mu je pomisao na četrdeset Francuskih Kraljeva, koji su izgradili Francusku do toga da je on mogao postati suradnikom »Soira«... Zemlja jednog Descartesa i jednog Julesa Fleuryja izgledala mu je zemljom, u najmanju ruku, Periklovom...«

Na ovom je mjestu zgodna prilika da se i u okviru naše teme istakne ona osobina »Banketa u Blitvi« koja i tu, kao što smo rekli, historijsku tragifarsu ukazuje u karakterističnom za nju nacionalističkom osvjetljenju. Pisac je, u navedenom slučaju, tu temu »Banketa« predstavio kao niz besmislenih antroponimičkih pirueta, čineći od imena i prezimena vješto izabranog lika duhovitu književnu figuru, pomoću koje, a na osnovi odavno nam poznate principijelne antitetičnosti (»zemlja jednog Descartesa i jednog Julesa Fleuryja«, npr.), postiže i onaj romanu svojstveni viši, metaforički nivo i veliku izražajnost inače često eksploatirane teme.

Nacionalna se karakteristika antroponimike, kao što je čitalac već mogao i sam opaziti, ostvaruje u »Banketu« i na najneposredniji, najneuvijeniji način. Mnoga se, naime, tu prezimena izvode od imena zemlje. Imali smo već tuce Kristina Blitva-Spramex i sl., imali smo Egona Blitwitza-Blithauera i grofa Thorwaldsena de Palatinsk etc. et Silva Blithuanica. Uz njih su još u romanu na primjer Sveti Vid blitvinski (»O gospodine Ti moj, Sveti Vide blitvinski...«) i Sveti Pavle blitvinski, tu je i Albert Blithauer-Blitvinski, arhitekt. S blatvijske se strane ta pojava ponavlja. Tamo to počinje od glave, naime od predsjednika vlade Kristofora Vassitzkog Blatwitzkog i ide preko ministra Blatvinisa sve do historijskih ličnosti: Anselma Blathouanica, Izabele Blatvijske i Sventeniusa Blatvanica. Ovak je način imenovanja, ukoliko se ne odnosi na historijske ličnosti, izrazito skorojevički. (Historijska se imena i u ovom slučaju uklapaju u ranije konstatirani latinsko-srednjovjekovni sistem). Taj dojam povećavaju i druga toponimička prezimena kao što su Gdanjski, Krakovski i sl.

Ima još jedna osobina antroponimike »Banketa u Blitvi« koja je za taj roman vrlo karakteristična, a o kojoj nisam dosad ništa rekao. Upravo sam citirao dva Blithauera, Egona i Alberta, u romanu se pojavljuju dva Andersena, tri Flaminga, nekoliko Jensena, dva Larsena, te Damjan Reykjavis, blatvijski ministar policije, i Romualdo Reykjavinis, blitvinski ministar inozemnih poslova. Držim da ova nikakva, odnosno vrlo mala razlika između nekih antroponima nije slučajna. To je, jednostavno, još jedan način kojega pisac nije propustio a da ne iskoristi, koji sugestivno izjednačuje likove romana, njihova prezimena svodi na funkciju golih brojeva, i kao jedinu osobitost ističe mnoštvo. Jedan je svijet Beauregarda i Belvedera, kao što je i semantička osnova tih naziva jedna.

Niels Nielsen, Olaf Knutson, Sigismund Larsen, Andrija Waldemaras... prezimena su koja su izražajno hladna, indiferentna, stilski nedefinirana, koja su u duhu »nacionalnog« kolorita blitvinskog svijeta (dakle realistička po koncepciji), bliska i jednostavna. Imena su to i prezimena likova koji su se jedini snagom svoje individualnosti izdigli nad tu ljudsku zbrku blitvinske operetne pozornice, koji su najviše ljudi, a najmanje Blitvinci i zato

najmanje u književnom smislu karakteristični za roman kao cjelinu. Njihova imena i prezimena znače samo ono što oni kao individualnosti, intimno i po sebi znače. Dok se npr. ime i prezime jednog predsjednika Republike Blatvije tašto kočoperi — Aurel Csalloközhamvassiczky — Nielsenovo ime i prezime nema ništa u sebi što bi apriorno sugeriralo neku osobinu čovjeku koji ga nosi. Ono je maksimalno diskretno i kao takvo izaziva povjerenje i znači odušak usred jeftinog blještavila antroponimike »Banketa u Blitvi«. Ono se pojavljuje jedino u jednini, iza njega stoji samo jedan čovjek. Ali zato čovjek izuzetne individualnosti. Likove koji se kriju iza spomenutih prezimena nije asimiliralo ljudsko stado toga romana. Oni se toj asimilaciji nisu dali upravo u ime »ljudskog ponosa«, kao što glase riječi kojima se završava tekst »Banketa u Blitvi«.

UDŽBENICI HRVATSKOSRPSKOG JEZIKA ZA OSNOVNE ŠKOLE

Ljudevit Jonke

U prošlogodišnjem »Jeziku« objavio sam oveći članak o problematici nastave hrvatskosrpskog jezika u osnovnim i srednjim školama (godište II, broj 4, str. 102—106), pa sam na str. 106. spomenuo da ću o udžbenicima hrvatskosrpskog jezika pisati u posebnom osvrtu. U spomenutom članku obazreo sam se u prvom redu na nastavni plan i nastavu toga predmeta, a danas bih želio reći nekoliko riječi o udžbenicima hrvatskosrpskog jezika za osnovne škole, koji su zapravo i napisani prema navedenom planu i programu. Bit će dakle riječi o knjigama koje se zovu »Naš jezik«, a kojima su za peti razred osnovne škole autori Stjepko Težak i Dragutin Brigljević, za šesti razred Ivan Brabec, za sedmi razred Stjepko Težak i Dragutin Brigljević, a i za osmi razred ova dvojica. Može se dakle govoriti o udžbenicima Stjepka Težaka i Dragutina Brigljevića s izuzetkom udžbenika za šesti razred kojemu je autor Ivan Brabec.

Nije mi namjera da dadem ocjenu tih knjiga u pojedinostima; htio bih istaći samo osnovne karakteristike spomenutih udžbenika i ocijeniti njihovu vrijednost u današnjoj situaciji naše nastave materinskoga jezika u osnovnoj školi.

Kad se uspoređi sadržaj tih četiriju vježbenica, kako se one nazivaju, i tekst nastavnog plana, koji sam citirao u prošlogodišnjem članku na 104. strani, vrlo brzo se uočava da pisci tih vježbenica nisu ni mogli biti onako nesadržajni kao što je nesadržajan spomenuti plan »pouka o jeziku«. Da bi približili problematiku jezične materije i nastavniku i osobito učeniku, oni su morali biti konkretni i dati prikaz jezika u cjelini i u sistemu, ne